

Дуйшеналиев Жумабек Сапаралиевич
Музыка таануучу
Кыргыз билим берүү академиясы

**МУЗЫКА САБАГЫНДАГЫ СИСТЕМАЛЫК МАМИЛЕ ЖАНА АНДА
ОКУУЧУЛАР ЭЭ БОЛУУЧУ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТҮН ТҮРЛӨРҮ**

Дуйшеналиев Жумабек Сапаралиевич
Музыковед
Кыргызская академия образования

**СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД НА УРОКЕ МУЗЫКИ И ВИДЫ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ, ОВЛАДЕВАЕМЫЕ УЧАЩИМИСЯ**

Duyshenaliev Jumabek Saparalievich
Musicologist
Kyrgyz Academy of Education

**SYSTEMATIC APPROACH TO THE LESSON OF MUSIC AND
THE PROBLEM OF TYPES OF CREATIVE ACTIVITIES**

Аннотация: *Сунушталып жаткан бул макалада, музыка сабагындагы системалык мамиле жана анда окуучулар ээ болуучу компетенттүүлүктүн түрлөрү каралат. Макаладагы негизги багыт, музыка сабагындагы негизги практикалык ишмердүүлүктүн түрлөрү болгон музыка уктуруу, аткаруу (соло жана хор менен ырдоо), музыкалык сабат, проблемалык-чыгармачылык тапшырманы аткарууга жана музыка сабагында сунушталган эмоциялык-баалуулук, музыкалык-эстетикалык жана аткаруучулук компетенттүүлүктөрдүн мазмунуна бурулат.*

Аннотация: *В предложенной статье рассматриваются системный подход виды компетентностей, овладеваемые учащимися. Статья направлена на исполнения заданий на уроках музыки основных видов практической деятельности как слушание музыки, исполнение (соло и хоровое пение), музыкальная грамотность, проблемно-творческих заданий и уделяется внимание на содержание предложенных на уроках музыки эмоционально ценностной, музыкально эсте-*

тической и исполнительной компетентностей.

Annotation: *The presented article deals with a systematic approach and problems of organization types of creative activity. The article focused on the execution of tasks on the Music lessons of the main types of practical activities as listening to music, the performance (solo and choral singing), music literacy, problem-creative tasks and also it is paid attention to the content of the offered on the music lesson emotionally valuable, musical aesthetic and executive competencies.*

Түйүндүү түшүнүктөр: *Музыка уктуруу, аткаруу, соло жана хор, музыкалык сабат, проблемалык-чыгармачылык, эмоциялык-баалуулук, музыкалык-эстетикалык, аткаруучулук, компетенттүүлүктөр.*

Ключевые слова: *Слушание музыки, исполнение, соло и хор, музыкальная грамотность, проблемно-творческие, эмоциональные, музыкально-эстетические ценности, исполнитель, компетенции.*

Key words: *Listening to music, performance, solo and choir, musical literacy, problem-creative, emotional, musical and aesthetic values, artist, competence.*

Музыка сабагын жүргүзүү практикасында системалык мамиле негизги ролду ойнойт. Программанын мазмунунун системалуу жүргүзүлүшү менен, жана алардын окуу-методикалык комплектеринин ар биринде чагылдырылышы зарыл. Ошондо, практикалык-чыгармачылык ишмердүүлүктүн ар башка түрлөрүндө алардын «толук кандуу» ишке ашырылышын камсыз кылат. Алар:

1. Музыка сабагындагы негизги практикалык ишмердүүлүктүн түрлөрү:

- музыка уктуруу;
- аткаруу (соло жана хор менен ырдоо);
- музыкалык сабат, проблемалык-чыгармачылык тапшырманы аткаруу;

2. Ишмердүүлүктүн түрлөрүн уюштурууда, окуу-методикалык комплектердин бардык компоненттери катышуусу керек. Алар: окуу китептери, окуучулар үчүн дептер, мугалим үчүн ноталык хрестоматия жана фонохрестоматия;

3. Ар бир ишмердүүлүктүн түрлөрү программага жана окуу китебинин мазмунуна сөзсүз түрдө жооп берүүсү керек.

Музыка уктуруу, аткаруу (соло жана хор менен ырдоо), музыкалык сабат, проблемалык-чыгармачылык тапшырмасын аткаруу маселелери сабактын бирдиктүү мазмунуна баш иет.

Музыканы уктуруу ишмердүүлүгү мугалимдин киришүү сөзү менен башталат. Ал уктурулуп жаткан чыгарманын негизги проблемасын коёт жана анын аспектисин жарыялайт. Көркөм материал катары, адабий-поэтикалык фрагменттер жана ошондой эле көркөм искусствонун чыгармаларынын колдонулуусу сунушталат.

Аткаруу (соло жана хор менен ырдоо) ишмердүүлүгү сабактын жалпы мазмунун өнүктүрүүнү улантат. Аткаруу үчүн берил-

ген музыкалык материалдардын репертуары, программада берилген тематикага, максималдуу жооп бергендигин эске алуу менен программанын мазмунуна ылайык келүүсү талап кылынат. Программанын талаптарына ылайык ырдоонун керектүү болгон билгичтиктерине жана көндүмдөрүнө окуучуларды үйрөтүү процесси аткаруу үчүн берилген музыкалык чыгармалар менен иштөөдө ишке ашырылат.

Музыкалык сабат жана *проблемалык-чыгармачылык тапшырмаларын аткаруу* ишмердүүлүгү окуучулардын музыкалык дептерлеринде иштөөсү менен ишке ашырылат. Бул практикалык ишмердүүлүктүн түрү класстагы сабакта жана үй тапшырмаларын аткаруу мезгилинде аткарылат.

Башталгыч класстарга караганда, 5-7-класстарда окуучулардын активдүүлүгү табигый процесс болгондуктан, программанын мазмунунун жаңы деңгээли болгон проблемалаштыруу маселеси каралат.

Чыгармачылык менен иштешкен көптөгөн музыка мугалимдери, өзүнүн педагогикалык практикасында, окуучулардын таанып билүүчүлүк жана чыгармачылык талантарын өстүрүү, аны активдештүрүү максатта проблемалык кырдаалдарды колдонуп келишет. (Бул жерде «проблема» - деген түшүнүк милдет же «татаал милдет» - деген түшүнүк катары кабыл алынуусу керек)

Учурдагы окутулуп жаткан (1-7-класс) программада салттуу колдонулуп келген музыкалык материалдарга (уктурууга берилген материалдар боюнча) проблемалык кырдаалдарды колдонуу максатына, проблемалык окутуу методун кеңири пайдаланууну сунуштайбыз. Музыка мугалими окуучуларга музыкалык билим жана тарбия берүү мезгилинде, проблемалык окутуу методун колдонууда, жалгыз эле «мугалим-окуучу» мамилесинин негизинде эмес, программада берилген жалпы темалардын мазмунунун багытын жана окуу-методикалык материалдарды системалуу [1] пайдалануу керек. Ошон-

дой эле, *чыгармачылык-ишмердүүлүктүн түрлөрүн уюштуруунун* [2] жардамы менен проблемалык окутууну ишке ашырууну мугалим көздөөсү зарыл. Демек, мугалим окуучулар тараптан бир эле жоопко, ар түрдүү көз караштагы сунуштарды алат. Мисалы: 5-класста «Музыка – адамдын руханий дүйнөсү», «Музыканын күчү эмнеде?». 6-класста «Музыкадагы образ», «Музыкадагы драматургия». 7-класста «Музыкадагы заманбаптуулук», «Театр, кино жана телерадио музыкасы», «Музыканын чексиздиги» аттуу негизги темалар боюнча айтсак болот.

Биз сунуштап жаткан, «предметтер аралык өз ара байланыш», «чыгармачылык метод», «системалык мамиле», «жекеден жалпыга карай» жана «проблемалуу окутуу» сыяктуу методикалык ыкмалар, сабактагы проблемалык кырдаалдарды түзүү аспекти-синин кээ бирлерин гана чагылдырат. Ошондуктан, мугалимдин сабакка болгон новатордук мамилеси, окуучулардын таанып билүүчүлүк, чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн активдештирүүгө жардам берет. Демек, мугалим музыка сабагында проблемалык окутууну иш жүзүнө ашырууга шарт түзөт.

Азыркы учурдагы окутулуп жаткан окуу программада, мурунку сабактарда окутулбаган элдик ырлардын, музыкалык жомоктордун жана кыргыз композиторлору менен алыскы жана жакынкы өлкөлөрдөгү композиторлордун музыкалык чыгармалары сунушталууда. Музыка сабагындагы уктуруу үчүн берилген музыкалык чыгармалар же ал чыгармалардын фрагменттери окуучулардын кабыл алуу жөндөмдүүлүктөрүнө жараша, башталгыч класстарда 3 мүнөткө чейин, негизги мектептеги 5-6-класстарда үч мүнөттөн беш мүнөткө чейин, 7-класста болсо төрт мүнөттөн сегиз мүнөткө чейин сунушталат.

Жалпысынан музыкалык материалдар, окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүнө жараша – элдик аспаптык күүлөрдөн, элдик обондордон жана аспаптык пьесалардан, романстардан, хордук чыгармалардан, опералардан, ба-

леттерден, кантаталардан, симфониялардан, аспаптык сонаталардан фрагменттерди уктурууну сунуштайбыз. Ошондой эле, көптөгөн элдик, иштелип чыккан вокалдык, классикалык вокалдык, аспаптын коштоосундагы вокалдык ыр репертуарлары жана заманбап балдар ырларын жана эстрадалык вокалдык чыгармаларды программадагы негизги темаларга ылайыктап үйрөтүүгө болот. Балдар үчүн жазылган бардык музыкалык чыгармалар максималдуу түрдө программанын мазмунун чагылдыруусу керек.

Академиялык чыгармаларды уктурууда, музыкалык фрагменттердин ачык образдуулугу, алардын интонациялык таасирдүүлүгү, чыгармадагы образдын өнүгүүсүнүн контрасттуулугу (карама-каршылык) балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө коюлуучу талаптарга ылайык келүүсү талапка ылайык келет.

Мугалимдин тандоосу боюнча окуу программасынан сырткары, тандалган музыкалык чыгармалар, музыкалык-эстетикалык, руханий-адептик тарбиялык жактан, социалдык-баалуулук багытындагы чыгармалар болуусу зарыл. Ал эми, аткаруу үчүн берилген чыгармалардын репертуарын болсо бир канча кеңейтилген варианттарда колдонууну сунуштайбыз.

Окуучуларга музыка сабагында музыкалык сабат бөлүгүн окутуу мугалимдин негизги милдети болуш керек. Ошондуктан музыкалык сабат окуучуда сөзсүз түрдө калыптанууга тийиш экендигин мугалим эстен чыгарбоосу зарыл. Демек, бул болсо балдардын *угуу маданиятын калыптандыруу* үчүн болгон негизги милдет болорун эскертебиз.

«Музыка» предметин окутууда, окуучулар төмөнкү **предметтик компетенттүүлүктөргө** ээ болуусу керек.

Биринчиси: *Эмоциялык-баалуулук компетенттүүлүгү* [3, 131]. Бул баланын искусство чыгармалары менен инсандык, эмоциялык-сезимдик байланышы болот. Булар музыкалык ишмердүүлүктүн ар кыл түрлөрүндө ишке ашырылат. Музыкалык

искусствонун программада сунушталган конкреттүү музыкалык чыгармалары менен таанышуудан келип чыккан баланын эмоциялык абалын сыпаттап берүүгө болгон жөндөмдүүлүк болот. Демек, бул ар түрдүү мезгилдердин, элдердин, ар кыл стилдеги, жанрдагы, типтеги музыкалык искусствонун чыгармаларында аккумуляцияланган адептик идеалдарга баа берүү жөндөмдүүлүгү болуп эсептелет.

Экинчиси: *Музыкалык-эстетикалык компетенттүүлүк* [3, 131]. Бул, окуп-үйрөнүлүп жаткан музыкалык чыгармалардын жанрдык негизин, стилдик өзгөчөлүктөрүн аныктоого болгон жөндөмдүүлүгү болот. Алар, чыгармаларды ар тараптуу салыштыруу аркылуу, музыкалык искусствонун чыгармаларын классификациялашат. Ошондой эле, балдарга угуу аркылуу берилген чыгармалардын бир же бир нече өзгөчөлүгү боюнча элдик, улуттук, дүйнөлүк классикалык музыканын чыгармаларын аныктай билишет. Демек, балада музыкалык чыгарманы талдоо жөндөмдүүлүгү, музыкалык түшүнүктөрдү колдонуу менен музыкалык образдар тууралуу ой пикирин айта билүү жөндөмдүүлүгү өнүгөт.

Үчүнчүсү: *Аткаруучулук компетенттүүлүк* [3, 131]. Бул – баланын музыкалык тилдин каражаттарын колдонуу менен хордук жамаатта жана жекече (соло) ырдоодо жана аткарууда өз алдынча интерпретациялоо жөндөмдүүлүгү болот. Демек, бала аткарып жаткан чыгармасынын образын, эмоциялык-баалуу жактарын угуучуга бере билүү аракетин көрсөтө алат.

Демек, окуучулар музыка предметин окуу үйрөнүүдө чыгарманы аңдап түшүнүүнүн негизинде музыканы уга билүүсүн, аны хор менен жана жекече (соло) аткара билүүсүн, талдай билүү билгичтиктерин баскычтуу, ырааттуу түрдө калыптандыра алышат.

Буга байланыштуу, музыка сабагында жогоруда көрсөтүлгөн (эмоциялык-баалуулук, музыкалык-эстетикалык, аткаруучулук) компетенттүүлүктөрдүн мазмунунда музыкалык

чыгармаларды түшүнүү үчүн бир нече аспектилер бөлүнүп көрсөтүлүүсү зарыл. Ал аспектилер төмөнкүлөр болот:

- a) музыкалык чыгарманы баштапкы кабылдоо жана аны менен таанышуудан, угуудан пайда болгон эмоциялык абалды сыпаттоо;
- b) музыкалык чыгарманы талдоо;
- c) музыкалык чыгарманы интерпретациялоо;
- d) музыкалык чыгарманы баалоо.

Жогорудагы предметтик компетенттүүлүктөр окуучунун окуу ишмердүүлүгүнүн сапатын аныктоодо жетектөөчү мааниге ээ. Себеби, окуу жана практикалык ишмердүүлүктө дайыма, системалуу түрдө ишке ашырылганда гана предметтик компетенттүүлүк ийгиликтүү түрдө калыптанды деп айтууга болот.

Музыка предметинин ар бир сабагы, программанын негизинде орчундуу бир милдетти чечүүнү максаттануусу зарыл. Бул, окуучуларды акырындык менен *ойлоонун жана речтин* маданиятына тарбиялоо болуп эсептелет. Азыркы күнгө чейин ойлоонун жана речтин маданиятына тарбиялоо милдети кыргыз тил жана адабият предметтерине тиешелүүлүгү каралып келген, азыр да улантылууда. Бул милдеттин жаңычылдыгы Музыка предметинде *«предметтер аралык өз ара байланыш»* методун колдонуу менен ишке ашырылат. Бирок, биздин ынанымыбызда сабакка коюлган бул милдеттин мындай коюлушу мыйзам ченемдүү. Себеби, музыка предметинин кенен гуманитардык багыттуулугу анын табигый мүнөзүнөн суурулуп чыгып турат. Жалпы билим берүүчү орто мектептерде, музыкалык билим берүүгө болгон мындай олуттуу мамиле кылуу адекваттуу методологиялык аныктаманы талап кылды. Предметтин негизги методологиялык мүнөздүүлүгү, предметтин өзүнө таандык болгон бир канча жалпы илимий, музыкалык-педагогикалык методдор менен мамилелерди камтыган *комплектүүлүк* болуп эсептелет.

Алар: «предметтер аралык өз ара байланыш», «чыгармачылык метод», «системалык мамиле», «жекеден жалпыга карай» жана «проблемалуу окутуу» методдору.

Негизинен, музыка сабагындагы системалык мамиле, 1-7-класстардын программасында берилгендей эле, бүтүн бир методологиялык мейкиндиктин башкы «координатору» ролун аткарат. Демек, музыка сабагында системалык мамилени колдонуу, жалпы сабактын маанилүү компоненттерин уюштурууда жардам берет. Алар: сабактын темасы, уктуруу жана аткаруу үчүн берилген музыкалык материалдар, практикалык чыгармачылык ишмердүүлүктөрдүн түрлөрү.

Сабактагы кенен таанып билүүчүлүк панаорама болсо, өзгөчөлөнгөн системалык мамиле менен жалпы музыка предметинин мазмундук концепциясында жана программасында көрсөтүлүп тургандай, сабактын ичинде жана анын ар бир этаптык деңгээлинде ишке ашырылат. Негизинен, ар бир класстын төрт чейрегине, негизги жылдык темалар менен байланышкан төрт (подсис-

тема) чейректтик тема берилген жана предметтин мазмундук багыттары толугу менен жылдык жана чейректтик темаларда камтылган. Алар, учурдагы колдонуп жаткан 1-7-класстар үчүн Музыка предметинин программасында кеңири берилген.

Адабияттар:

1. Занков Л.В. О начальном обучении.— М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. 35-б.
2. В.В. Репкин, Н.В. Репкина. Развивающее обучение: теория и практика.- Томск, «Пеленг», 1997. 46-б.
3. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин коллегиясынын №1247/1 буйругунун негизинде, 2015-жылдын 8-октябрында бекитилген «Маданият, ден соолук жана технология» билим берүү тарамдары боюнча предметтик стандарты. 131-б.

*Рецензент: д.п.н., профессор
Рысбаев С.К.*